

İndi Ermənistan adlanan ərazi, Qərbi Azərbaycan-İrəvan mahalı, Göyçə mahalı, Zəngibasar mahalı tarixi Azərbaycan torpağıdır.
Heydər ƏLİYEV

Bu gün biz yaxşı bilirik ki, Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpağında yaranıb. Zəngəzur, Göyçə mahalı, İrəvan bizim doğma torpaqlarımızdır. Biz qayıdacağıq.
İlham ƏLİYEV

BİR PARÇA DAŞ VƏTƏNDİR!

Mahirə NAĞIQIZI

YURDUN SƏSİ

№ 07 (22) İyul 2026-cı il

Sözün izi, həqiqətin səsi

MƏTBUATIN

151^{-ci} il

DÖNÜMÜ

İCTİMAİ-SİYASİ JURNAL

"Qərbi Azərbaycana qayıdış insan hüquqlarının aliliyinin mühüm şərti kimi"

QƏRBİ AZƏRBAYCAN
ARAŞDIRMALAR MƏRKƏZİ

1875 → 2026
"Əkinçi" Qəzeti Müasir Mətbuat

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi

22 iyul Azərbaycan milli mətbuatının tarixində sadəcə təqvim günü deyil, milli düşüncənin, maarifçiliyin və ictimai məsuliyyətin təntənəsidir. Bu tarix 1875-ci ildə Həsən bəy Zərdəbinin nəşr etdirdiyi "Əkinçi" qəzeti ilə başlanan şərəfli yolun başlanğıcı, milli özünüdərkini, azad sözün və maarifçilik ideyalarının təməl daşdır. Məhz buna görə də 22 iyul ölkəmizdə Milli Mətbuat və Jurnalistika Günü kimi böyük ehtiramla qeyd olunur.

Bu gün qələmin gücü yalnız xəbəri çatdırmaqla məhdudlaşmır. O, milli yaddaşı yaşadır, tarixi həqiqətləri gələcək nəsillərə ötürür, milli kimliyi qoruyur, cəmiyyətin mədəni dayaqlarını möhkəmləndirir. Mətbuat həqiqətin aynasıdır.

ADPU-nun Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi, "İZ" jurnalı və "Yurdun səsi" qəzeti

olaraq inanırıq ki, milli mətbuatın qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin elmi əsaslarla araşdırılması, tarixi yaddaşın qorunması və milli-mənəvi irsimizin gələcək nəsillərə çatdırılmasıdır. Bu istiqamətdə görülməli hər bir iş yalnız elmi fəaliyyət deyil, həm də vətəndaşlıq mövqeyinin, milli məsuliyyətin və tarix qarşısında mədəni borcun ifadəsidir.

Bu missiyanın həyata keçirilməsində "İZ" jurnalı tariximizin silinməz izlərini yaşatmağı, elmi araşdırmaları geniş oxucu auditoriyasına çatdırmağı və milli yaddaşı möhkəmləndirməyi özünün əsas missiyası hesab edir. "Yurdun səsi" qəzeti isə doğma yurd həsrətini, milli birlik ideyasını, haqq səsimizi və tarixi həqiqətlərimizi ictimaiyyətə çatdırmaq kimi şərəfli və məsuliyyətli missiyanı uğurla davam etdirir. Hər iki nəşr milli sözün, milli yaddaşın və elmi düşüncənin yaşadılmasına xidmət edən dəyərli tribunadır.

Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin elmi, tarixi və maarifləndirici fəaliyyətinin daha geniş auditoriyaya çatdırılması məqsədilə adpuwestaz.org internet resursu da fəaliyyət göstərir. Saytda Qərbi Azərbaycanın tarixi, mədəni irsi, toponimləri, görkəmli şəxsiyyətləri, elmi araşdırmalar, analitik yazılar, xəbərlər və keçirilən tədbirlər barədə məlumatlar mütləq olaraq yerləşdirilir. Portal tədqiqatçıları, tələbələr və mövzu ilə maraqlanan hər kəs üçün etibarlı informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, Qərbi Azərbaycan irsinin öyrənilməsi və təbliğinə dəstək verən mühüm elektron platforma kimi çıxış edir. Sayt vasitəsilə istifadəçilər Mərkəzin fəaliyyəti, yeni nəşrlər və həyata keçirilən layihələr haqqında operativ məlumat əldə edə bilirlər.

Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin, doğma yurdlarımızın zəngin tarixi və mədəni irsinin, soydaşlarımızın haqq səsinin ardıcıl şəkildə işıqlandırılması və təbliği istiqamətində göstərdiyiniz dəstəyə görə bütün media nümayəndələrinə dərin minnətdarlığımızı bildiririk. Öminik ki, Azərbaycan milli mətbuatı bundan sonra da həqiqətin carçısı kimi Qərbi Azərbaycana Qayıdış ideyasının təbliğinə, tarixi həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasına və tarixi ədalətin bərpasına layiqli töhfələr verməyə davam edəcək.

Bu əlamətdar gündə ömrünü həqiqətin keşiyində dayanmağa həsr edən bütün jurnalistləri, redaktorları, publisistləri, media nümayəndələrini və qələm adamlarını səmimi qəlbədən təbrik edirik. Onların peşəkarlığı, fədakarlığı və cəmiyyət qarşısındakı məsuliyyətli fəaliyyəti milli dəyərlərimizin qorunmasına, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsinə, sağlam ictimai fikrin formalaşmasına və milli həmrəyliyin güclənməsinə mühüm töhfə verir.

Qoy Azərbaycan mətbuatı bundan sonra da söz azadlığının, peşəkarlığın, milli maraqların və həqiqətin sarsılmaz carçısı kimi inkişaf etsin. Qələmin nuru heç zaman sönməsin, sözün izi isə daim xalqımızın gələcəyinə işıq saçsın.

22 İyul – Milli Mətbuat Günü'nün 151-ci il dönümü mübarək!

Qərbi Azərbaycan İcmasında tarixçi-tədqiqatçı, Çapar – Milli İrsin Tədqiqi Mərkəzinin sədri, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi Dilqəm Əhmədlin "Qərbi Azərbaycandan köçlər. Mühacirlər, xatirələr, sənədlər" kitabının təqdimat mərasimi keçirilib. Tədbirdə Qərbi Azərbaycan İcmasının rəhbərliyi, elm və ictimaiyyət nümayəndələri, ziyalılar, tədqiqatçılar və media nümayəndələri iştirak ediblər.

Dilqəm Əhmədin "Qərbi Azərbaycandan köçlər. Mühacirlər, xatirələr, sənədlər" kitabının təqdimatı keçirilib

Tədbiri giriş sözü ilə açan Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı Əziz Ələkbərli iştirakçıları salamlayaraq bildirib ki, 2026-cı ilin ilk yarısı həm ölkəmiz, həm də Qərbi Azərbaycan İcması üçün uğurlu fəaliyyət dövrü olub. O qeyd edib ki, bu müddət ərzində Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyasının təbliği məqsədilə ölkə daxilində və xaricdə çoxsaylı elmi, mədəni və ictimai tədbirlər, beynəlxalq konfranslar və festivallar keçirilib. Əziz Ələkbərli vurğulayıb ki, Dilqəm Əhməd Qərbi Azərbaycan İcması yaranmamışdan əvvəl də Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin araşdırılması və təbliği istiqamətində ardıcıl fəaliyyət göstərən tədqiqatçılardandır. Onun sözlərinə görə, müəllifin Türkiyə dövlət arxivləri, ailə arxivləri və mühacirlərin xatirələri əsasında hazırladığı bu kitab Qərbi Azərbaycandan köçlər tarixinin öyrənilməsi, tarixi yaddaşın qorunması və Qayıdış ideyasının elmi əsaslarla təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Ardınca çıxış edən Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü, Keşkend rayon İcmasının sədri, ADPU-nun prorektoru, filologiya elmləri doktoru, professor Mahirə Hüseynova bildirib ki, Qərbi Azərbaycan mövzusu milli yaddaşımızın ayrılmaz hissəsidir və bu istiqamətdə yazılan hər bir fundamental əsər tarixi həqiqətlərin qorunmasına xidmət edir. O vurğulayıb ki, Dilqəm Əhmədin yeni kitabı yalnız tarixi faktların toplusu deyil, həm də deportasiya olunmuş soydaşlarımızın ailə yaddaşını, mənəvi irsini və vətən həsrətini yaşadan dəyərli elmi mənbədir.

Daha sonra Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Tarix-coğrafiya fakültəsinin Azərbaycan tarixi kafedrasının müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Naibə Əhmədova, Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Elmi-təşkilatı şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor İbrahim Bayramov, professor, tarixçi Ələkbər Cabbarov, Qərbi Azərbaycan İcmasının Ziyalılar Şurasının sədr müavini, pedaqogika elmləri doktoru,

professor Fərrux Rüstəmov, Qərbi Azərbaycan İcması İdarə Heyətinin üzvü, AMEA Tarix İnstitutunun elmi işçisi, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Nazim Mustafa nəşrin elmi və tarixi əhəmiyyətindən danışaraq bildiriblər ki, kitab Türkiyə dövlət arxivlərindən əldə edilmiş zəngin sənəd bazası, ailə arxivləri və canlı xatirələr əsasında hazırlanmış fundamental tədqiqat əsəridir. Qeyd olunub ki, nəsr Qərbi Azərbaycandan məcburi köçlər tarixinin araşdırılması, mühacir irsinin öyrənilməsi, tarixi yaddaşın qorunması və Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyasının elmi əsaslarla təbliği baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çıxış edənlər müəllifin uzun illər apardığı araşdırmaların yüksək elmi dəyərə malik olduğunu vurğulayaraq kitabın tarixçilər, tədqiqatçılar və geniş oxucu auditoriyası üçün etibarlı mənbələrdən biri olacağını bildiriblər.

Sonda çıxış edən kitabın müəllifi, tarixçi-tədqiqatçı Dilqəm Əhməd bildirib ki, kitab uzun illər Türkiyə dövlət arxivlərində aparıldığı araşdırmaların, eləcə də İstanbul, Qars və İğdır şəhərlərində yaşayan Qərbi Azərbaycan əsilli ailələrin şəxsi arxivləri və xatirələrinin toplanmasının nəticəsində ərsəyə gəlib. O qeyd edib ki, əsərin əsas məqsədi Qərbi Azərbaycandan məcburi köçlərin tarixini sənədlər əsasında araşdırmaq, mühacir ailələrinin yaddaşını qorumaq və bu tarixi irsi gələcək nəsillərə çatdırmaqdır.

Müəllif kitabın hazırlanmasına dəstək göstərən Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinə, tədqiqat prosesində kömək edən alimlərə, arxiv əməkdaşlarına və şəxsi ailə arxivlərini təqdim edən soydaşlara minnətdarlığını bildirib, bu istiqamətdə araşdırmaların davam etdiriləcəyini və gələcəkdə yeni nəşrlərin hazırlanacağını diqqətə çatdırıb. Tədbir iştirakçıları müəllifi yeni nəşrin işıq üzü görməsi münasibətilə təbrik edib, kitabın Qərbi Azərbaycandan köçlər tarixinin öyrənilməsinə və tarixi həqiqətlərin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılmasına mühüm töhfə verəcəyini vurğulayıblar.

Təqdimat xatirə şəkillərinin çəkilməsi ilə başa çatıb.

Zəngibasar yallısının yenidən dirçəldilməsi münasibətilə tədbir keçirilib

Zəngibasar İcmasının təşkilatçılığı ilə Zəngibasar yallısının yenidən dirçəldilməsi və bu qədim el yallısına həsr olunmuş klipin təqdimat mərasimi keçirilib.

Tədbirdə Qərbi Azərbaycan İcmasının rəhbərliyi, İdarə Heyətinin üzvləri, tanınmış elm və mədəniyyət xadimləri, ziyalılar, ictimaiyyət nümayəndələri və Zəngibasar İcmasının üzvləri iştirak ediblər.

Tədbirin əvvəlində Ümummilli Lider Heydər Əliyevin və Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda canlarını fəda etmiş şəhidlərin əziz xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad olunub. Ardınca Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni səsləndirilib.

bilyara İcmanın Fəxri Fərmanı və simvolik hədiyyələr təqdim olunub.

Sonra Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin prorektoru, professor Mahirə Nağıqızı çıxış edərək Zəngibasar yallısının yenidən həyata qaytarılmasını milli-mədəni irsimizin qorunmasına xidmət edən mühüm hadisə kimi qiymətləndirib. O, Mirfaiq Mirheydərlini həm 60 illik yubileyi, həm də bu dəyərli layihənin ərsəyə gəlməsi münasibətilə təbrik edərək ona yeni uğurlar arzulayıb.

Daha sonra Qərbi Azərbaycan Televiziyaşının rəhbəri, Qərbi Azərbaycan İcmasının Qadınlar Şurası sədrinin müavini, tanınmış jurnalist Telli Pənahqızı, Azər-

Tədbiri giriş sözü ilə açan Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, Zəngibasar İcmasının sədri, "Azərbaycan Respublikasının qabaqcıl təhsil işçisi" döş nişanı ilə təltif olunmuş, riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru Mirfaiq Mirheydərlili qonaqları salamlayaraq tədbirin məqsəd və məramından bəhs edib. O, çıxışında Zəngibasar yallısının yenidən canlandırılması ideyasının yaranması, bu qədim el sənətinin qorunaraq gələcək nəsillərə çatdırılmasının əhəmiyyəti, eləcə də klipin ərsəyə gəlməsi istiqamətində görülən işlər və çəkilmiş prosesinin mərhələləri haqqında ətraflı məlumat verib.

Rəsmi hissədə çıxış edən Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin sədri, Milli Məclisin deputatı Əziz Ələkbərli Zəngibasar yallısının yenidən dirçəldilməsini Qərbi Azərbaycanın zəngin mədəni irsinin qorunması və təbliği istiqamətində mühüm hadisə kimi dəyərləndirib. O bildirib ki, bu cür təşəbbüslər xalqımızın milli-mənəvi yaddaşının yaşadılmasına, Qərbi Azərbaycan irsinin gələcək nəsillərə çatdırılmasına xidmət edir.

Əziz Ələkbərli çıxışında tədbirlə eyni gündə daha bir əlamətdar hadisənin – Mirfaiq Mirheydərlinin 60 illik yubileyinin qeyd olunduğunu vurğulayaraq, onu Qərbi Azərbaycan İcması adından təbrik edib. Yu-

baycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Qərbi Azərbaycan İcmasının Ziyalılar Şurası sədrinin müavini, professor Fərrux Rüstəmov, Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, Bakı QHT Resurs və Təlim Mərkəzinin rəhbəri Rauf Zeyni, Zəngibasar ziyalıları – professor Şəhla Əliyeva, professor Əsgər Zeynalov, Zəngibasar rayonu üzrə ağsaqqalların məsul nümayəndəsi Teyyub Məmmədli və şairə Bela Zəngibasarlı çıxış edərək Zəngibasar yallısının yenidən dirçəldilməsinin tarixi, mədəni və mənəvi əhəmiyyətindən danışblar. Natiqlər bu təşəbbüsün Qərbi Azərbaycanın zəngin folklor irsinin yaşadılması istiqamətində mühüm addım olduğunu vurğulayaraq layihənin ərsəyə gəlməsində əməyi olan hər kəsə təşəkkürlərini bildiriblər.

Tədbir çərçivəsində Zəngibasar yallısına həsr olunmuş klip ilk dəfə ictimaiyyətə təqdim olunub. Bildirilib ki, klipin çəkilişləri Bakı şəhəri 138 nömrəli tam orta məktəbin müəllim və şagird kollektivi, Zəngibasar İcmasının nümayəndələri və digər iştirakçıların iştirakı ilə Şuşa, Xankəndi və işğaldan azad olunmuş digər ərazilərdə həyata keçirilib.

Tədbirin sonunda Zəngibasar yallısı iştirakçıları tərəfindən canlı ifa olunaraq böyük maraq və alqışlarla qarşılanıb.

Sonda xatirə şəkilləri çəkdirilib.

2026-cı ilin iyun ayının 14-də Ermənistanın Dilican şəhərində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin köməkçisi Hikmət Hacıyev ilə Ermənistan Respublikasının Təhlükəsizlik Şurasının katibi Armen Qriqoryan arasında işgüzar görüş keçirilib. Bu görüşün mühüm siyasi əhəmiyyəti var. Belə ki Hikmət Hacıyevin Ermənistana səfəri Cənubi Qafqazda yeni mərhələnin başlanğıcıdır. Eyni zamanda bu görüş Azərbaycanla Ermənistan arasında davamlı sülhə və sabitlə yönəlmiş ən mühüm hadisədir.

Azərbaycanlıların tarixən yaşadığı yurd yerlərindən-tarixi-etnik torpaqlarından biri də Dilican olmuşdur. Dilican XIX əsrdə Yelizavetpol (Gəncə) quberniyasının Qazax qəzasına tabe olan kəndlərdən biri idi. Ermənistan Sovet Ensiklopediyasının III cildində (İrəvan, 1977, s.386) göstərilir ki, 1826-cı ildə Qazax qəzasının 82 kəndindən biri olan Dilicanda 60 təsərrüfat olmuşdur.

Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra Ermənistan Sovet Şuralar Cəmiyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Rəyasət heyəti 12 iyul 1929-cu ildə "Ermənistan Sovet Şuralar Cəmiyyəti terriyoriyasını (ərazisini-İ.B.) rayonlaşdırmaq haqqında" qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarla Dilican qəzası yaradılmışdır. 1930-cu ilə kimi Karvansaray (İcevan) və Çəmbərək (Krasnose-lo) rayonları Dilican qəzasının tabeliyində olmuşdur. Dilican qəzası 1930 - cu ildə ləğv edilərək ayrıca Dilican şəhəri yaradılmışdır. Dilican 1958-ci ildə respublika tabeliyində şəhərdir. İndi Ermənistanın Tavuş vilayətinin inzibati ərazi bölgüsünə tabedir. Yaşayış məntəqəsinin adı Dilican kimi sabitləşib rəsmiləşdirilmişdir. Bununla yanaşı, qaynaqlarda adı Delican (Kavkazskiy kalendarğ, Tiflis, 1907., s.64), Yeni Delican, Köhnə Delican (Kavkazskiy kalendarğ, Tiflis, 1908, c.30), Delecen (Abix Q. Qeoloqia armənskoqo naqorğə (zapadnaə çastğ), Pətiqorsk, 1899, s.26), Delican dərəsi (AKAK, t.V, Tiflis, 1873 s.891), Delican (Veydenbaum E. Putevoditelğ po Kavkazu, Tiflis,

AZƏRBAYCANLILARIN TARİXİ YURDU

1888, s.389; Qan K.F. Opit obğoseniə Kavkazskix qeoqraficeskix nazvaniy, SMOMPK, vip.40, Tiflis, 1909., s.49; Anisimov S. Putevoditelğ po Kavkazu Kavkazskiy kray, M., 1924, s.347-348) formalarında da qeyd edilmişdir. XVII əsrin fransız səyyahı Jan Şardən indiki Ermənistan ərazisinə səyahət edərkən Dilican şəhərində də olmuşdur. Bu şəhərlə bağlı yazır: "Dilican şəhəri, onu altı lyölük əhatə edən bütün ərazi (şimaldan, cənubdan Dilicanı əhatə edən və şərqdən, qərbdən çox irəli çıxan ölkə) Qamçı xana aid olub Qazax ölkəsi adlanır. O da Gürcüstan kimi Səfəvilərdən asılıdır, ona tabedir" (Jak Şarden. Parisdən İsfəhana səyahət, Bakı, "Elm". 1994, s.20). Z.Qorqodyan "1831-1931-ci illərdə Sovet Ermənistanının əhalisi, İrəvan, 1932) kitabına əsasən Dilicanda erməni və ruslarla yanaşı 1886-cı ildə 54 nəfər, 1897-ci ildə 119 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-ci ildə azərbaycanlılar ermənilərin təcavüzünə məruz qalmışlar və deportasiya olunmuşlar. 1920-ci ildə indiki Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ

İbrahim Bayramov,
ADPU-nun Elmi-təşkilati
şöbənin müdiri, filologiya elmləri
doktoru, professor

qalan azərbaycanlılar evlərinə dönmə bilmişdir. 1922-ci ildə 5 nəfər, 1926-cı ildə 38 nəfər, 1931-ci ildə 5 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır (s.30-31,114-115). Sonrakı siyahılarda azərbaycanlılar ayrıca göstərilməmişdir. 1988-ci ilə qədər burada azərbaycanlılar yaşamışdır. 1988-ci ilin noyabr ayında onlar tamamilə deportasiya olunmuşdur. Burada indi yalnız ermənilər yaşayır.

Dilican Azərbaycan poeziyasında vəsf edilərək ədəbişdiril-

miş, yaddaşlara hopdurulmuşdur. Xalq şairi Səməd Vurğun Dilicanın tarixini, azərbaycanlılara məxsus olduğunu, Azərbaycanın tarixi torpağı olduğunu, lakin sonradan əldən alınaraq Ermənistana verilməsini bədii dillə tərənnüm etmişdir.

Qarışın Qazağa Dilican dərəsi,
Daha da birləşib olsunlar bir can,-
Və ya

Yenə gördüm səni, Dilcan dərəsi,
Yadıma çox köhnə zamanlar gəlir.
Ömür dedikləri bir karvan yolu,
Nə canlar gedərək, nə canlar gəlir.

Dilican toponiminin etimologiyası ilə bağlı erməni tədqiqatçılarının hər hansı bir elmi izahına rast gəlinmir. Onlar Dilican toponiminin etimologiyasının çətin olduğunu qeyd etməklə yanaşı, toponimin izahına dair müxtəlif rəvayətləri xatırlayırlar: Dilican adı nisbətən yaxın vaxtlardan xatırlanır, lakin onun mənşəyini sırf nəzəri şəkildə izah etmək hələ də çətindir. Bəziləri onun mənşəyini Azərbaycan dilindəki "gic", "axmaq", "kobud" mənasında işlənən "deli" ("dəli") sözləri ilə əlaqələndirir,

bəziləri isə Dilican adlı şahzadənin adı ilə bağlılıq görürlər. Xalq etimologiyasına görə "şirin öd" bildirən "Dili-can" sözündən yaranmışdır. Dilican toponimi ilə bağlı həmçinin bir neçə rəvayət də var. Onlardan biri Dilican adının Dehli adından yaranmasıdır. Digəri isə adın mənşəyini Dili adlı şəxslə bağlayırlar. Deyirlər ki, Dilini meşələrdə canavar yeyib, onu axtaran qohumları uzun müddət "Dili can" deyib axtarırlar. Guya ad bu əhvalat əsasında yaranıb (Ərənlər və Şəhərlər, Vətənpəşlik və Şəhərlər, 3-cü hissə, 1988, 992 b.110). Ciddi bir kitab kimi təqdim edilən "Ermənistan və ətraf vilayətlərin toponimlər lüğəti"ndə Dilican toponiminə elmi şərh verilməyib. Çünki Dilican toponimi tam türk mənşəli toponimdir və erməni tədqiqatçıları həqiqəti rəvayətlə içərisində itirib batırırlar.

Aparığımız araşdırma nəticəsində Dilican toponiminin "Delican", "Delecen" formalarına əsaslanıb bu qənaətə gəlirik ki, toponim tele qədim türk tayfasının (Qumilyev L.N. Qədim türklər, Bakı, 1993, s.21) adı əsasında əmələ gəlmişdir. Toponimin sonundakı "can" "kan, qan, kaan, xan" sözünün fonetik forması olub "yaranmış, yüksək, hörmətli, şöhrətli, şöhrət sahibi", həmçinin "məkan" mənasındadır (İsmayilov M., Əliyev F. İrəvan xanlığı, "Zəka" jurnalı, № 3-4, 1992, s.4). M.Seyidov "can" sözünün "qan" sözünün fonetik dəyişmiş forması hesab edərək "ata, hakim" anlamında olduğunu qeyd edir (M.Seyidov. Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən, Bakı, "Yazıcı", 1989, s.18-19). Deməli, Dilican (Delican, Delecen) "tele tayfasından olan hakimin, atanın (hörmətli, şöhrətli mənasında) yaşayış məskəni" mənasını ifadə edir.

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin elmi aspektdə araşdırılması Azərbaycanşünaslıq qarşısında duran ən vacib məsələlərdəndir. Bu tədqiqatlar həm də gənclərimizin maarifləndirilməsinə xidmət edir.

NƏNƏMİN NAĞILLARI

Bir sevinc var hər üzdə
Nənəm nağıl danışır.
Uzanmışıq qum üstə
Nənəm nağıl danışır.
Bax ulduzlar göz vurur,
Ay başım üstə durur,
Onlar da sanki duyur,
Nənəm nağıl danışır.

Məktəbdə ikinci sinifdə oxuyanda bu şeiri keçirdik. Elə bilirdim mənim nənəm üçün yazılıb bu şeir - Minəş nənəm üçün. Nənəm nağıl danışdı. Sirli-sehirli, aylı- ulduzlu bir məkanın, toy- duyğunlu bir elin nağılını danışdı: Murxuz nağılını. Uca dağların qoynunda yerləşən, buz bulaqlı, qoşa gur çaylı, quzeylərində qar, güneylərində lələlər bitən, qoca tarixin yoldaşı olan Murxuz nağılını. Sübh açılan kimi Ağamalı babam (Minəş nənəmin atası, mən Minəş nənəmin nəticəsiyəm) hər cür meyvə yeti-

Nihad Abbasov,
NDU İqtisadiyyat və idarəetmə
fakültəsi Beynəlxalq ticarət və
logistika ixtisası üzrə
III kurs tələbəsi

şən bağında dolanırdı, Sovet sədri Xansuvar idarənin qabağına gəzinirdi, Qaraxan sürünü haylayıb dağın başına qaldırırdı, Dadaş kirvə kənd mərkəzində dükanı açmağa tələsirdi, Poçtalyon Xası məhəllələri gəzib qəzet-jurnal, məktub paylayırdı. Asabil əmi rayon mərkəzi Sisyanadan qayıdırdı - axşam milis idarəsində növbədə idi. Kəndin qadınları fermaya sağına tələsirdi, qayğısız uşaqlar məktəbə gedirdi. Yol boyu məktəbdə edəcəkləri dəcəllikləri, şeytanlıqları danışanlar da vardı.

Bir də baxırdın babam Yaranmışın QAZ-53 markalı maşını kəndin içindən sürətlə şütüyüb üzü Sisyanaya yol alırdı. Gəlinlər, qızlar bir-birini səsləyib iməci çağırırdı: gəbə toxumağa, ərşə kəsməyə, qovurma eləməyə. Əli yüngül, ayağı sayalı Minəş bacını da işin üstünə çağırırdılar: "Sən başla, əlin yüngüldü, iş tez bitir" deyər. Nənəmin

toxuduğu xalçalar mahalda məşhur imiş. Hamı axşam olmamış işini bitirməyə tələsirdi. Axşam kəndin klubunda Aşıq Xançoban saz çalıb oxuyacaqdı. Kənddə şənlik vardı.

Minəşbacı gümüş kəmərinə belinə qurşayıb kənd içində çıxanda vəziyyət dəyişirdi. Hamı onu "Minəş qardaş" çağırırdı. Onun kişi qeyrəti, kəsərli sözü, ər gücü vardı. Ot şələsini görünər maşın ləngərləyib ot tökülüb deyəndə kolxoz sədri "yox, burdan Minəş qardaş keçib" deyərmiş. Bu allı-güllü, bol-bəhrəli diyarın xoş güzəranı, sazlı-sözlü insanları, toy duyğunlu evləri, savadlı adamları, qol-budaqlı igidləri, qonağa süfrə açan xanım-xatun qadınları var idi. Camaatın tək dərdi quzu otarmağa gedən uşaqların "Cinni (cinli) dərə" adlı yerdən sağ-salamat, qorxusuz keçib gəlmələri idi.

(Davamı səh.5-də)

(Əvvəli ötən sayımızda)

Samovarı yerə qoyan kimi Fazilə xanım sağa-sola boylanmağa başladı. Qorxurdu ki, birdən kimsə ondan tez davranıb samavari götürər. Ona görə də gözünü samovardan çəkmirdi. Bacısından fərqli olaraq onun üçün mə-nəvi dəyəri qızıdan min dəfə artıq olan, rəngi biraz da sarıya çalan samovarı atmağına atdılar. Amma gəlin görək başına nə gəldi bu altı litr su tutan miss samovarin...

Kifayət xanım dərindən bir nəfəs aldı. Üzünə yüngül bir rahatlıq çökdü. - Hə, indi bir az rahatladım, - dedi. - Bu samovarin niyə mənə bu qədər ağır bir yük kimi gəldiyini bilmirəm.

Sonra üzünü Fazilə xanıma tutub sözüne davam etdi.

- Hə, bacı, səncə, artıq evə qayıdaq?

Fazilə xanım bacısına nəzər salıb sakit səsle dedi:

- Sən get, mən bir az da burada gəzəcəyəm. Görürəm ki, ətrafda gözəl bağlar salıblar. Maraqlıdır, görün hansı ağacları əkilər. Həm də bir az gözişsəm, fikrim dağlar, könlüm açılar.

Bunu deyib asta addımlarla bağlara doğru yönəldi.

-Yaxşı bilirəm, sənin fikrin bitməz, şairliyinin dəmi gəlib, yenə nə-sə yazacaqsan.

Yaşılığa bürünmüş ağaclar, səli-qə ilə salınmış bağlar onun diqqətini çəkir, ruhuna qərribə bir rahatlıq bəxş edirdi.

Fazilə xanım ürəyində Allaha yalvarırdı ki, Kifayət buradan tez uzaqlaşsın.

Nəhayət, ürəyindən keçən arzu

SAMOVARIN HEKAYƏSİ

(Bu əhvalat şairə Fazilə Yahya qızının həyatında baş vermiş hadisə ilə bağlıdır)

gerçəkləşdi. Bacısı bir qədər uzaqlaşana qədər Fazilə xanımın gözü arxada qaldı; dönə-dönə baxırdı ki, görəsən, kimsə gəlirmi. Heç kimin gəlmədiyinə əmin olduğdan sonra qəlbini sevinc bürüdü. Sanki uzun illər həsrətini çəkdiyi əzizinə, doğmasına qovuşmuş kimi, samovara tərəf asdımladı. Ona yaxınlaşıb böyük bir məhəbbət və həsrətlə qucaqladı. İxtiyarsız olaraq yanaqlarından süzülən muncuq kimi göz yaşları köksündə qoparı təlatümü bir anlıq sakitləşdirdi, yorğun ürəyinə təsəlli verdi.

Samovarı qucağından yerə qoymadan, tutkeşi və maşanı da götürüb gəldiyi uzun yolu asta-asta geri qayıdırdı. Yolboyu bir-iki yerdə dayanıb nəfəsini dərir, sonra yenidən addımlarını sürətləndirirdi. Bu yorğunluq ona qərribə bir güc və rahatlıq bəxş edirdi. Çünki o, ata-baba yadigarı olan, məhir bir ustanın əlləri ilə sehirli naxışlarla bəzədilmiş qiymətli bir əsəri xilas etmişdi. Bu düşüncə ürəyini qürur və sevinc hissi ilə doldururdu. Nəhayət, qan-tər içində evə çatdı. Açıq qapıdan içəri

Fazilə Hüseynova,
ADPU-nun baş müəllimi

daxil olan kimi sevinc və həyəcanla bərkədən səsləndi:

- Ay Kifayət, bax gör nə tapmışam! Zibilliyin kənarında elə qəşəng bir samovar vardı ki, dutkeşi, maşası da yanında. Vallah, bir anlıq anamın köhnə samovarını yadıma saldı. Bax gör, səncə də ona oxşamır?

Fazilə xanım samovarı hər tərəfdən süzərək heyranlıqla baxırdı. Elə bu vaxt bacısı dilləndi:

- Ay bacı, bəs biz bunu indicə atmadıq? Bu mənim samovarımdır axı!

Fazilə xanım gül-gülə başını buladı:

- Yox e, sən samovarin deyil.

- Necə yəni deyil? Öz samovarımı tanıyıram?

- Mən bunu zibillikdən tapmışam. Kimsə atıb gedib. İndi necə olur ki, sən samovarin olurs?

- Görəsən, hansı düşüncəsiz insan ata-baba yadigarını aparıb o zibilliyə atar?

Kifayət xanım bu mənzərə qarşısında donub qalmışdı. Təəccüb və heyran qarışıq baxışlarını samovardan ayıra bilmirdi.

- Ay bacı, niyə mənə ağılsız hesab edirsən? Axı biz ikimiz də onu birlikdə aparıb atmadıq? İstəyirdin deyəydin ki, ver mənə. Onda nə sən bu qədər əziyyət çəkərdin, nə də biz. Bax, qan-tərin içindəsən.

- Yox! Əgər səndən istəsəydim, sən onu mənə vermiş olardın. İndi isə vəziyyət tamam başqadır. Bu samovar artıq mənimdir. Çünki onu zibillikdən tapmışam. Nə minnəti var, nə də geri dönüşü. Dediyn kimi, bu artıq mənim həlal malımdır.

Beləcə, qızıl qədər qiymətli olan köhnə samovar yeni bir səfərə çıxdı. Gəncədən Bakıya gəldi, Bakıdan da Şamaxıya köçdü. Taleyin onu yenidən doğma Göyçayına qaytaracağı günlərin gəlməyini gözləyirdi. İnşallah, o günlər də uzaqda deyil.

Hal-hazırda həmin samovar Şamaxıda, Fazilə xanımgilin bağ evində yenidən həyat tapıb. Yay səhərlərində dağların qoynuna yayılan tüstüsü ilə sanki keçmiş günlərin xatirələrini oyadır, illərin o tayından boylan bir nağıla çevrilir.

Bir masa arxasında xanəndə Əli Hüseyn oğlu, şairə Fazilə Yahya və övladları əyləşirlər. Oğuz cüssəli, ali təhsilli Ayxan Əli oğlu da dədə yadigarı olan bu samovardan süzülən pür-rəngi çayın dadına baxır. Bu miras onların həlal malı, ata-baba əmanətidir.

Yenə samovarin odluğuna od salınır. Alov dillənir, mis gövdə isinib nəfəs alır. Çünki Oğuz elinin ocağı sönən deyil. Deməyin ki, o bir də geri dönməz. Qayıdıb, yaşayır və yaşayacaq. Onun tarixini yazdım ki, adı da, özü də ölməz olsun.

Beləcə, vaxtilə zibillixanaya atılmış qızıl samovarin gerçək nağılı burada sona çatır. Amma hər gözəl nağıl kimi onun da sonu işıqlıdır.

Göydən üç alma düşdü: biri mənim, biri sənin, biri də bu samovarin ətrafına toplaşmış çay içən qonaqların...

1999-cu ildə baş vermiş hadisələr 2025-ci ildə qələmə alan Sara Göyçəli (Şərifova) - Sara Göyçəli, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü, "Qızıl Qələm" və "Xan qızı Natəvan" media mükafatları laureatı, tanınmış şairə və publisistdir.

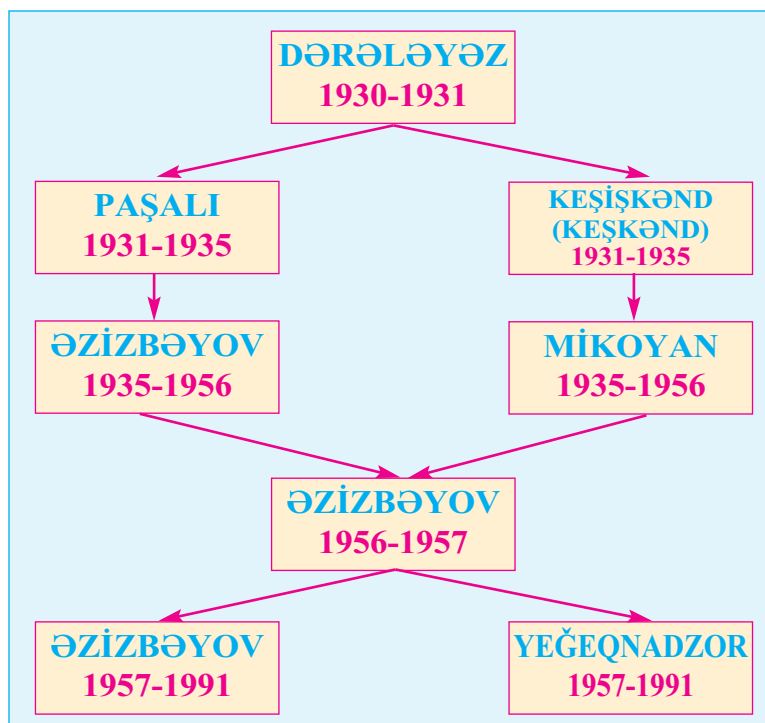
DƏRƏLƏYƏZ MAHALI - DƏRƏLƏYƏZ RAYONU

Türk-oğuz yurdu olan Dərələyəz 1920-ci ilə qədər Azərbaycanın tərkibində idi. 1920-ci il noyabrın 29-da Ermənistan Sovet Respublikası yarananda rus şovinistləri və erməni daşnaklarının, xüsusən, türk düşməni olan Stalin, Mikoyan və Şaumyanın köməyi və təkidilə Azərbaycanın Zəngəzur, Göyçə, Qaraqoyunlu mahalları ilə birlikdə Dərələyəz də Azərbaycandan alınıb Ermənistanla verildi.

1930-cu ildə Dərələyəz rayonu (dairəsi) yaradılır.

Dərələyəz rayonu Ermənistan SSR-də, 1930-1931-ci illərdə mövcud olmuş inzibati ərazi vahidi. Dərələyəz rayonunun mərkəzi Keşkəndi (Keşişkənd) idi. Rayon 9 sentyabr 1930-cu ildə təşkil edilmişdi. Rayonda 15 noyabr 1930-cu il vəziyyətinə görə 41 kənd sovetliyi yerləşirdi. Dərələyəz rayonu 15 oktyabr 1931-ci ildə ləğv edildi, onun yerində isə Keşkənd (Keşişkənd) və Paşalı rayonları təşkil edildi.

Dərələyəzin indiki sahəsi 2308 kv. kım-dir. Bu sahədən 1134 kv.km Yeğeqnadzor (Keşkənd, Keşişkənd rayonunun, 1174

kv. km isə Əzizbəyov (Paşalı, Vayk) I rayonunun payına düşür.

1930-cu ildən 1931-ci ilə qədər Dərələyəz rayonu

1931-ci ildən 1935-ci ilə qədər Keşkənd (Keşişkənd)

1935-ci ildən 1956-cı ilə qədər Mikoyan,

1956-cı il oktyabrın 12-dən Əzizbəyov,

1957-ci ildən sonra isə Yeğeqnadzor (Qamışlı dərə) adlandırılmışdır,

Əzizbəyov rayonu isə 1931-ci ildən Paşalı,

1956-cı ildən Əzizbəyov, 1988-ci ildən Vayk adlandırılmışdır.

1957-ci ildə rayonlar yenidən ayrıldı. Konfransda ermənilər Yeğeqnadzor rayonuna yenidən Mikoyanın adının verilməsini təklif etdilər. Lakin bu adı Moskva təsdiq etmədi. Bir müddətdən sonra bu adı dəyişdirib rayona Yeğeqnadzor (Qamışlı

DAİRƏLƏR	Dünyəni təsərrüfat maldan	Yer	Qış	Qış
Abaran	7.127	1.297	18,2	
Allahverdi	7.847	1.507	20,5	
Asta	8.902	1.529	17,2	
Ağbəbə	5.293	540	10,9	
Ələzəq	6.602	1.918	23,1	
Ələzəq	6.655	1.122	16,9	
Başarqəçər	4.868	1.522	31,3	
Kəpiz	6.747	904	13,4	
Dilicən	5.371	682	12,7	
Təlan	3.377	281	8,3	
İşvan	4.733	1.548	32,7	
Lənkəran	11.617	3.419	29,9	
Kəraj	5.594	1.607	28,7	
Kəməli	18.831	4.043	37,8	
Kərajlı	8.186	844	10,3	
Kəpən	5.059	1.823	26	
Kərdəy	6.984	3.942	56,4	
Martyni	6.007	986	16,4	
Məgri	1.806	569	31,9	
Molla-qəçə	7.212	1.560	21,6	
Şəməddin	3.666	986	26,9	
M. Bəzəz	6.063	1.164	19,2	
Şirvan	4.819	1.347	38	
Şirvan	8.046	1.758	22	
Vəğarabad	9.936	3.557	33,8	
Vədi	6.086	888	14,7	

1931-ci il may.
Qızıl Şəfəq qəzeti

dərə) adı verdilər. Paşalı rayonuna isə yenidən Əzizbəyovun adı verildi. Əzizbəyovun adının əvvəlcə hər iki birləşmiş rayona, sonra isə tək-cə Paşalı rayonuna verilməsi bu iki rayonda olan şovinist erməniləri çox narahat edirdi. Bu adı dəyişməyə çalışırdılar. Hətta iki rayon birləşəndə də bu baqda çox mübahisələr oldu. Nəhayət, 1991-ci

Möhübbət Məmmədov
Qərbi Azərbaycan araşdırma mərkəzinin baş mütəxəssisi

DAİRƏLƏR	Dünyəni təsərrüfat maldan	Yer	Qış	Qış
Abaran	1270	1.297	18,2	
Allahverdi	1381	1.507	20,5	
Asta	1529	1.529	17,2	
Ağbəbə	529	540	10,9	
Ələzəq	1601	1.918	23,1	
Başarqəçər	1111	1.522	31,3	
Kəpiz	1357	904	13,4	
Dilicən	819	682	12,7	
Təlan	682	281	8,3	
İşvan	1548	1.548	32,7	
Lənkəran	3125	3.419	29,9	
Kəraj	1589	1.607	28,7	
Kəməli	3964	4.043	37,8	
Kərajlı	874	844	10,3	
Kəpən	1795	1.823	26	
Kərdəy	3929	3.942	56,4	
Martyni	891	986	16,4	
Məgri	530	569	31,9	
Molla-qəçə	1511	1.560	21,6	
Şəməddin	1142	986	26,9	
Sisjan	1347	1.164	19,2	
Şirvan	1692	1.347	38	
Vəğarabad	3357	1.758	22	
Vədi	888	888	14,7	

1931-ci il iyun.
Qızıl Şəfəq qəzeti

ildə Əzizbəyovun adını götürüb rayona Vayk adı verdilər.

Azərbaycanın zəngin elmi və mədəni irsinin qorunub gələcək nəsillərə ötürülməsində fədakar alimlərin xüsusi rolu var. Bu ziyahlardan biri də ömrünün üç onilliyindən çoxunu qədim əlyazmaların tədqiqinə, İslam hüququnun araşdırılmasına və milli-mədəni yaddaşımızın yaşadılmasına sərf etmiş fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rübabə Bahadır qızı Şirinovadır.

Rübabə Şirinova 28 may 1966-cı ildə Qərbi Azərbaycanın qədim Göyçə mahalının Basarkeçər rayonunun Zərkənd kəndində ziyalı ailəsində dünyaya göz açıb. Tale onu erkən yaşlarından Bakıya gətirsə də, doğulduğu yurda bağlılıq heç zaman qəlbindən silinməyib. 1967-ci ildən etibarən Bakı şəhərində yaşayan gələcəyin alimi hələ məktəb illərindən Şorq mədəniyyətinə, humanitar elmlərə və dini-fəlsəfi düşüncəyə xüsusi maraq göstərirdi.

Bu maraq onu 1992-ci ildə Bakı İslam Universitetinə gətirdi. Təhsil aldığı illərdə yüksək intellekti və nümunəvi göstəriciləri ilə seçilən Rübabə xanım universiteti 1997-ci ildə fərqlənmə diplomu ilə bitirdi və

Göyçə həsrəti ilə yaşayan alim

müstəqil Azərbaycanın ilk Prezident təqaüdcülərindən biri oldu.

Onun peşəkar elmi taleyi isə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu ilə bağlandı. 1996-cı ildə burada baş laborant kimi fəaliyyətə başlayan alim qısa müddətdə öz zəhməti və bilikləri sayəsində elmi pillələr üzrə yüksələrək institutun aparıcı tədqiqatçılarından birinə çevrildi.

Dosent Rübabə Şirinovanın elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətini İslam hüququ - fiqh elmi, xüsusilə də ərəbdilli nadir mənbələrin tekstoloji araşdırılması təşkil edir. Uzun illərin zəhməti nəticəsində o, 2015-ci ildə "Yusif Dövlətoğlu və onun "Mənzum fiqh" əsəri Hənəfilik tarixinin öyrənilməsində mənbə kimi" mövzusunda dissertasiyasını uğurla müdafiə etdi.

Bu nailiyyət ona təkcə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi qazandırmadı; eyni zamanda Bakı İslam Universitetinin məzunları arasında elmi dərəcə alan ilk qadın tədqiqatçı kimi tarixə düşdü.

2017-ci ildə "Dinşünaslıq" ixtisası üzrə dosent elmi adına layiq görülməli alim hazırda XVII-XVIII əsr Azərbaycan əlyazmalarının tekstoloji xüsusiyyətlərini araşdıran doktorluq işi üzərində çalışır.

200-dən artıq elmi məqalənin müəllifi olan Rübabə Şirinovanın tədqiqatları Türkiyə, İran, Macarıstan, Özbəkistan və Rusiyada çap olunaraq beynəlxalq elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edib.

2025-ci ildə onun "Cəlaləddin Ruminin müasiri olan Qara Xəlil Əfəndinin əsərləri əlyazmalar xəzinəsində" adlı məqaləsi nüfuzlu beynəlxalq elmi jurnalda dərc olunaraq şərqşünaslıq sahəsində maraq doğurdu.

Elmi fəaliyyətinin ən mühüm uğurlarından biri isə 2025-ci ilin oktyabrında Özbəkistanın paytaxtı Daşkənddə keçirilən "Böyük keçmişin irsi - işıqlı gələcəyin təməli" beynəlxalq forumunda iştirakı oldu. Dünya-

nın 40 ölkəsindən yüzlərlə tanınmış alim və mütəxəssisin qatıldığı mötəbər tədbirdə Rübabə xanım Azərbaycanı layiqincə təmsil etdi.

Onun "Sədr əş-Şəriə əl-Əvvəl və "Viqayə" əsərinin Əlyazmalar İnstitutunda qorunan nüsxələri" mövzusunda təqdim etdiyi məruzə böyük maraqla qarşılandı. O, həmçinin Azərbaycanda qorunan nadir tibb, astronomiya, riyaziyyat və hüquq əlyazmaları barədə ətraflı məlumat verərək ölkəmizin zəngin elmi irsini beynəlxalq auditoriyaya tanıtdı.

Rübabə Şirinova yalnız dini-fəlsəfi mətnlərin araşdırıcısı deyil, o, həm də doğma Göyçə mahalının folklor xəzinəsinin yorulmaz toplayıcısıdır.

Onun "Göyçə aşığı: Aşıq Şirin, Aşıq İdris" kitabı saz-söz ənənəsinin qorunmasına xidmət edən mühüm əsərlərdən sayılır. Bununla yanaşı, "Yusif Dövlətoğlunun "Mənzum fiqh" tərcümə abidəsi" və həmmüəllifi olduğu "Ərəbdilli əlyazmaların kataloqu" kimi nəşrləri də Azərbaycan elmi üçün qiymətli mənbələr hesab olunur.

Hazırda alim orta əsr Azərbaycan fiqh məktəbi və əlyazma irsi ilə bağlı yeni monoqrafiyası üzərində çalışır.

Rübabə xanım yalnız elmi kabinetlərdə çalışan tədqiqatçı deyil, həm də fəal ictimaiyyətçidir. Uzun illər Əlyazmalar İnstitutunun elmi seminarlarının katibi, müdafiə şuralarının üzvü və Dövlət İmtahan Mərkəzində məsul vəzifələrdə çalışıb.

2023-cü ildən etibarən Qərbi Azərbaycan İcmasının idarə heyətində və Qadınlar

Lamiyə Rəhimova
AMEA Əlyazmalar İnstitutunun
"Türkdilli əlyazmaların tədqiqi"
şöbəsinin müdiri filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

Şurasında fəaliyyət göstərən alim doğma Göyçə mahalından didərgin düşmüş insanların haqq səsinin çatdırılması istiqamətində də fəallıq göstərir.

Bütün elmi uğurlarına baxmayaraq, Rübabə Şirinovanın qəlbində bir nisgil yaşayır - doğulduğu Zərkənd kəndinə dönüş arzusu. Onun ən böyük istəyi babası İdris Şirin oğlunun inşa etdirdiyi tarixi evi yenidən bərpa etmək və orada ailə adına bir xatirə muzeyi yaratmaqdır.

Bu, sadəcə şəxsi arzu deyil, köklərə, tarixə və

milli yaddaşa bağlılığın ifadəsidir. Elmə xidmətlə yanaşı, doğma yurda sədaqəti ilə seçilən Rübabə Şirinovanın həyatı Azərbaycan ziyalısının fədakarlıq nümunəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Bu gün ömrünü elmə, milli-mədəni irsimizin qorunmasına və Azərbaycan şərqşünaslığının inkişafına həsr edən dosent Rübabə Şirinova həyatının əlamətdar yubileyini qarşılayır. Onun keçdiyi zəngin həyat yolu, elmi fəaliyyəti və milli dəyərlərə bağlılığı gənc tədqiqatçılar üçün örnəkdir. Qədim əlyazmaların sirrini açan, Azərbaycan elmini beynəlxalq platformalarda layiqincə təmsil edən, eyni zamanda doğma Göyçə sevgisini ürəyində yaşadan Rübabə xanıma bu əlamətdar yubiley münasibətilə möhkəm can sağlığı, yeni elmi uğurlar, tükenməz enerji və bütün müqəddəs arzularının gerçəkləşməsinə arzulayırıq.

İnanırıq ki, onun zəngin elmi irsinə yeni əsərlər əlavə olunacaq, qəlbində yaşadığı doğma yurd həsrəti isə bir gün öz xoş sonluğuna qovuşacaq. Hörmətli Rübabə xanım, yubileyiniz mübarək olsun!

(Əvvəli səh.3-də)

Məktəbdə öyrəndiklərimlə nə-nəmin danışdıqları təzad təşkil edirdi. Nə-nəmin nağıllarını öyrəndiyim nağıl növlərindən heç birinə aid edə bilmirdim. Sehirli mi? Realist mi? Məişət nağılı mı? Heyvanlar haqqında nağılı mı?

Nə-nəmin nağıllarında gözlənilmədən erməni adlanan divlər, əjdahalar peyda olurdu. Pəhləvan cüsbəli babam Yaranmış hayların dərşini yaxşı verirmiş. Əli avtomatlı, saqqallı, əcaib hay dilində danışan bu divlər kəndə soxulur, insanları ölümlə hədələyir, mal-qaranı, qoyun-quzunu talayır, kəndə divan tuturdular. Yolları kəsir, insanları döyür, evlərə soxulub qapıları qırır, "kənddən çıxmasanız hamınızı öldürəcəyik" - deyirdilər. Nə-nəmin oğlu Asabil əminin milis serjantı olmasına baxmayaraq yolunu kəsmiş, Məzəddin dayı (atamın dayısı) ilə birlikdə möhkəm doymuşdular. Əmin 7-8 metr hündürlükdə olan körpüdən özünü çaya atmağa məcbur olmuşdu.

Nə-nəmin nağıllarında iki başlı əjdaha - milis rəisi Qalistan vardı. Bir başı ilə saqqallı hayların quldur əməllərinə göz yumur, digər başı ilə guya Murxuzun və digər kəndlərin sakinlərinə "kəçün gedin, ara

NƏNƏMİN NAĞILLARI

sakitləşəndə qayıdarsız" - deyirdi. Guya xeyrixahlıq edib onlara dağ yolları ilə getməyi məsləhət bilirdi. Soyqda, qarda çovğunda dağ yoluyla canını götürüb qaçanlar dişidınağıyla yıxdığı hər şeyini arxada qoymağa məcbur idi.

Bundan sonra həsrət nağılı başlayırdı, qərblilik nağılı başlayırdı. Nə-nəm nağılı nağıla calayırdı. Köçkünlük, qərblilik həyatında nisgillə bərabər ümid nağılları da danışırırdı nə-nəm. O nağıllardan vətən həsrətli insanlar boylanırdı. Elinədən, obasından ayrılarda bir ovuc torpaq götürən kim, pəncərənin şüşəsini, qapısının cəftəsini öpüb qucaqlayan kim, dağların başında son dəfə Murxuza baxıb "bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim" deyən kim, qayıdacağım gün Qırqlar pirinə nəzir aparacam, qurban kəsəcəm deyən kim...

Evindən çıxanda təknədə çörəyi, səhəng dolusu suyu, taxçada zənbil dolusu yumurtası varmış nə-nəmin. Aş qazanı ocaqda evdən çıxmışdım deyirdi. Qayıdacağım, çox olsa bir-iki günə gələrik. 1918-ci il təvəllüdlü Minəş nə-nəm yaşılardan eşidibmiş ki, bir dəfə də

Zəngəzurə tərk etməyə məcbur olublar. O zaman da hay fitnəsi ilə yurddan digərgin düşüblər, amma sonra qayıdıblar. İndi də elə olacaq. Son nəfəsinə kimi evinin açarlarını boynunda gəzdirdi nə-nəm. Çox təəssüf ki, nə-nəmin yığılı qoyduğu evindən əsər-əlamət qalmayıb. Bunu rəhmətlik atam Məzahir Murxuz kəndinin sosial şəbəkələrdə yayılan videolarında görmüş, hətta ağlamış, "görün çatlasın ay Minəş, alt-üst mərtəbəli evin yoxdu daha" demişdi. Nə-nəmin evi yüksək keyfiyyətli materiallardan tikilmişdi. Hay vandalları canımıza, malımıza, daş divarımıza da qəsd eləyimişdilər.

İllər ötdü ordan cavan çıxanlar ahıllaşdı, qocaldı, uşaqlar böyüdü. Amma həsrət səngimədi, itmədi daha da artdı, torpaq bizi çəkir dedilər. Sözlərinin, cümlələrinin əvvəli Murxuzla başladı, sonu Murxuzla bitdi. Həsrətin yanğısı sönmədi, dinmədi, nə-nəmin dlinədə bayatılara çevrildi, nağıllara döndü, dərqli nəğmə kimi səsləndi. Hər dəfə əllərini göylərə açanda yurd həsrətli dualar etdi.

Bir gün həyatımızda Kinyaz babanı (Sisyan rayonu İşıqlar/Şıxlar (Qızıl Şəfəq) kəndinin sakini, əsl adı Muxtarov Ötərxan Ataxan oğlu) gördüm. O nə-nəmin nağılından gəlməmişdi, canlı idi, var idi. Atama yalvarırdı: "nolar, qurban olum, sizin o kürəkənə (bibimin yoldaşın nəzərdə tuturdu) de, mənə atla tilin başına çıxartsın. Ordan o tərəfə özüm gedərəm. Atamın qəbri üçün burnumun ucu göynəyir." (Ermənistanla Naxçıvan Muxtar Respublikası Culfa rayonu Boyəhməd kəndinin sərhədini nəzərdə tuturdu. Burdan dağ yoluyla Murxuza, İşıqlara getmək mümkün idi. Bibimgil bu kənddə yaşayırdı. Mən də "Yay tətlini necə keçirdim?" adlı inşa yazanda bu kəndə keçirdiyim günləri sevdiyimi yazmışdım. Kəndin Murxuza yaxın olmasını uşaq ağıllımla əsaslandırmışdım. Murxuz mənə nə-nəmin nağıllarındakı əsrarəngiz cənənet diyar idi.)

Kinyaz baba (Ötərxan) qısa müddət sonra minlərlə köçkün kimi bu nisgillə, bu həsrətlə dünyaya göz yummuşdu. Elə Minəş nə-nəm

də, atam da bizlərə vətən həsrətini miras qoyub getdilər. Özümüz qərrib olduq, qəbrimiz də qərrib olacaq dedilər. Böyüdükcə, dünyanı dərk etdikcə nə-nəmin nağıllarının açığı bir gerçək olduğunu anladım. Nə-nəm nağıl danışmış, elin dərşini, sevgisini, həsrətini ruhumuza incə əyirib sıx toxuyurmuş. Bir gün o yurda qayıdacağımıza inanır, bizi o günlərə hazırlayırmış. Nə-nəm, atam o yurda xatirələrini, babam Yaranmışın məzarını, hər daşında, qayasında ayaq izlərini buraxıb gəlmişdi. Onlar yurd yerlərini itirsələr də, ruhlarında yaşatdılar. Son günə qədər şükür duaları edəcəklərinə inandılar.

Mən də inanıram ki, nə-nəmin yarımçıq qalan nağılı tamamlanacaq, xeyir şərin üzərində qələbə çalacaq, onların köç etdiyi yerlərə qayıdacaq, əcdadlarımızın mədfəni olan o torpaqlarda şükür duaları edəcəyik. Dağıdılmış, viran edilmiş evlərimizi quracaq, söndürülmüş ocağımızı gur qalayacağıq. Çünki Vətən sadəcə torpaq deyil, həm də borcdur, əmanətdir!"

Azərbaycan dilindən erməni dilinə keçən və tayfa, ad, soyad kimi istifadə olunan bir sıra sözlərin fonetik, etimoloji, leksik və dialektoloji xüsusiyyətləri

(Əvvəli ötən sayımızda)

Məsələn: Şahnazar (insan adı), Şahnazar-yan (ov) soyad. Bir daha o fikirdə qalırıam ki, bu söz Azərbaycan dilindən erməni dilinə həzrət vəziyyətdə keçib, çünki həmin sözlərin bizim dilə daxil olması daha öncəki əsrlərə gedib çıxır.

5) Չիլինգար - (Çilingar - փականագործ - paqanaqordz).

Çilingər. "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"ndə həmin sözün sırf azərbaycan sözü olduğu və dəmir dəzgahla dəmir detallar hazırlayan sənətkar, usta anlamında izah olunur.

H.Arutyunyana görə bu söz ərəb mənşəlidir, erməni dilində qarşılığı "paqanaqordz"dur. Hansı ki, dəzgahla metaldan, ebonitdən, taxtadan, ağacdan detallar hazırlayır. [3, s. 28]

Yenə də erməni saxtakarlığı özünü göstərir. İlk növbədə həmin söz sırf azərbaycan sözüdür, incə sait səslərin bir-birini izləməsi sayəsində yaranıb, ahəng qanununa tam uyğundur. İkincisi, çilingər heç vaxt ağacdan detallar hazırlamır. Dülğər və ya ən peşəkar "xar-rat" ağac detallar hazırlayır. Erməni dilində isə dülğərə "paydaqordz", yəni ağacla işləyən, ağacdan müəyyən əşyalar hazırlayan sənətkar.

Daha sonra erməni müəllif yazır ki, ədəbi dildə olan "- ents", danışqda "ants" kimi "çilingar" sözünə qoşularaq, konkret olaraq tayfa, ad, soyad xüsusi ismini yaradır:

Nümunə: bu məzar Çilingərlilərdən Darnielin arvadı rəhmətlik Xanımdır. 1879-cu il [3, s. 28]

(Çilingər və xanım sözləri də sırf azərbaycandır).

Şəxsən mən, bu ifadənin ad və soyad kimi işləndiyinin şahidi olmuşam. Məs: Aşot Çilingəroğlu, Çilingəryan Artuş və s.

"Dialekt söz kimi Quba və Şamaxıda calaq vuran, calayan kimi, Zaqatalada nağara çubuqları-çilingərləri hazırlayan adam kimi istifadə olunur". [8, s. 102]

Qərbi Azərbaycanda həm də gənclərin oynadığı "Çilingəgac" oyununda əl ağacından başqa, "çiling" deyilən ucları yonulmuş kiçik bir ağac (çiling) da mövcuddur.

6) Շիլավ (Cilav) - (erməni dilində, sandz)

Cilov: Azərbaycanda lüğətlərdə bu əşya iki mənada izah olunur. 1. Atı idarə etməyə xidmət edən qayış və ya ip (yüenin gəm hissəsinə bənd olunur). 2. Məcəzi mənada itaətdə saxlamaq, cilovunu çəkmək (kiminsə) [4, s. 56]

Məlumdur ki, cilov hazırlayan şəxs "cilovçu", həmin tayfa isə "cilovçular" adlandırılır. Ermənilər həmin sözü ad və soyad mənasında xüsusi isim kimi işlədirlər. Ermənilərdə həmin sözün qarşılığı "sandz" olsa da, bu gün də əksər ermənilər "cilov" şəklində ifadəyə geniş yer verirlər. Həmin söz ad və soyad kimi, özü də sırf azərbaycan dilində olduğu formada, erməniləşdirilmədən bu gün də fəaldır. Məs: Cilovyan Xaçatur və s.

Nümunə: bu məzar Cilovçu Poqosyan oğlu rəhmətlik Manqasarındır, 1837-ci il.

Bu məzar Avetis Abraham oğlu Cilovyanındır. 1865-1918 [3, s. 29]

Əlavə izahata ehtiyac yoxdur. "Cilov" azərbaycan dilindədir, "-çu" isə peşə bildirən leksik şəkilçidir.

"Xanlarda "cilov" sözü "ixtiyar", "icazə", "imkan" kimi (məna cilov verilsə - mənə icazə verilsə), Tovuzda qoşquya qoşulan cüt öküz" mənalarında işlənməkdədir. [8, s. 79]

Qərbi Azərbaycanda, tərəkmə-elat leksikonunda da atın başına keçirilən xüsusi əşya həm "cilov", həm də "yüən" formasında işlənir.

Aliyev
Filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

7) Թարխան - Tarxan (ermənicədə qarşılığı yoxdur)

Tarxan. "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" kitabında həmin sözün izahı belə verilmişdir. 1."tarxan" isimdir, orta əsrlərdə türk xalqlarında hökmdarların titulu; 2. Zaqafqaziya və Orta Asiyada, Kazan, Həştərxan xanlıqlarında feodalların dövlət vergilərindən azad edilmiş mülkü və torpağı". [4, s. 402]

Harutyunyan isə bu sözü özünəməxsus formada izah edir. Ona görə "tar" ərəb, "xan" fars sözü olub, birləşərək "tarxan" mürəkkəb sözünü yaradıb. Mənası isə "qurud hazırlayıb satan" deməkdir. Bu izah həmişə olduğu kimi, qondarma bir izahdır. Ermənilər qurud hazırlayıb satanları, "tarxançiner" adlandıırıblar və sonra bu ifadə xüsusi isim kimi tayfa, ad və soyad mənalarında işlənilib.

Müəllif bu izahını erməni dilçisi A. Gəzaryanın "Orta əsrlər erməni, ədəbi sözlüyü" kitabına əsasən verdiyini söyləyir.

Nümunə: Arustamyan Tarxan Arustami, doğulub 1926-cı ildə, yaşayıb 1970-ci ilə qədər. [3, s. 31]

Salyan dialektində "kök" (bədənə) mənasında işlənir, heyvana aid olunur.

Məs: bir tarxan qoyun kəsdim [8, s. 482]

Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz, Vedibas bölgələrində isə əsasən kişi cinsinə aid olan - kök, yaraşıqlı, boy-buxunlu gənclərə şamil edilir. Məs: Maşallah, bir tarxan oğlandı ki, gəl görəsən.

8) Կարամ - Karam (ermənicədə qarşılığı yoxdur)

Kərəm (Kərim) "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" kitabında həmin sözün isim kimi "lütf", "mərhəmət" mənalarını bildirdiyi verilmişdir. [4, s. 170]

H.Arutyunyan isə həmin sözün ərəbcədə "səmimilik", "dürüstlük" mənasını ifadə etdiyini söyləmiş, 14-cü əsrdə daha geniş formada danışqda işləndiyini bildirmişdir. Erməni dilində 16-cı əsrdən insan adı, soyad kimi istifadə olunduğunu da qeyd edir.

Nümunə: Şahaq kahinin (abidin) arvadı Kərəm (Kərim) qoca idi, bir Maştots yazdı və bəxş etdi Qavaş kəndinin kilsəsinə [10, s. 217]

Zəkəriyyə Məlik Kərəmyan 1879-1903, [4, s. 32]

9) Թավրիզ - Tavrız

Təbriz - Bu söz oykonimdir, Cənubi Azərbaycanda böyük bir sənaye şəhəridir. Sakinlərinin əksəriyyəti azərbaycanlılardır. Həmin şəhərin sakinlərindən müəyyən səbəblərdən başqa-başqa bölgələrə köçənlər məskunlaşdıqları yerin adını həmin toponimə uyğun olaraq Təbrizli adlandırmışlar. Lerik rayonunda belə bir kənd mövcuddur. Bu ad toponim bildirən "Təbriz" sözünün üzərinə "-li" leksik şəkilçisi artırılaraq şəxsin haralı olduğunu bildirir. [2, s. 237]

H.Arutyunyan bu sözü fars dili ilə əlaqələndirib. "Parsqasdan" İrani belə adlandıırırlar, yəni "farsistan" -da böyük bir şəhərin adı ol-

duğunu söyləyir. Onun azərbaycanlılara ögey münasibəti burada da hiss olunur. Qısqanclıq nümayiş etdirən millətçi erməni Təbrizin qədim Azərbaycan şəhəri olduğunu deməkdən, nədənsə ehtiyat edir. Fars da, erməni də yaxşı bilməlidir ki, Təbriz şəhəri ta qədimdən azərbaycanlıların doğma ticarət şəhəri, ərazi-si isə Azərbaycan torpağı olub. "-stan" isə azərbaycan dilində yer, məkan bildirən leksik şəkilçidir.

Məhz elə həmin sözün (köməyi) iştirakı ilə ermənicə ad, soyad bildirən xüsusi ismə çevrilib. Təbrizdə yaşayan məşhur şəxsiyyətlər "Təbrizli" ifadəsini təxəllüs kimi qəbul ediblər. Məs: Qətran Təbrizli, Saib Təbrizli və digərləri. Erməni millətindən olanlar da həmin sözü ad və soyad anlamında işlətməşlər.

H.Arutyunyanın verdiyi nümunəyə diqqət yetirsək aydın görünür ki, Təbrizdə yaşayan ermənilər də xüsusi isim kimi həmin söz-dən istifadə etmiş, hara köçsələr də bu adı özləri ilə aparmışlar. İrandan Qarabağa köçürülən ermənilərin adlarında, soyadlarında bu hal bu günə kimi qalmaqdadır.

Bu qəbirdəki can Nubar Hətəmi Təbrizlidir, hansı ki, doğulub 1814-cü ildə, ölüb 1899-da, 85 yaşında. [3, s. 32] Bu məlumatla erməni araşdırmaçı özü sübut edir ki, həmin tayfa Təbrizdən Qarabağa köçürülənlərdir.

Göründüyü kimi Nubar, Hətəmi, Təbriz sözlərinin üçü də azərbaycandır.

10) Խոցա - Xoca (ermənicə qarşılığı yoxdur)

Xoca. A.Axundov izahlı lüğətdə bu sözün dilimizdə köhnəlmiş sözə çevrildiyini - mədə, təhsilli, əmmaməli, cübbəli dindar, din xadimi, müəllim, tərbiyəçi mənasında işləyən türk sözü olduğunu qeyd edir. [4, s. 135]

Erməni tədqiqatçısı H. Harutyunyan həmin sözün hansı dildən erməni dilinə keçməsindən danışmır. 16-18-ci əsrlərdən erməni dilində "vacarrağan" formasında olan sözün qarşılığı kimi işləndiyini söyləyir.

Bu isə tam absurdur. Ermənicədə işləyən "vacarrağan" sözü "tacir, satıcı" sözlərinin qarşılığında işlənir.

Erməni tədqiqatçısı sonra həmin sözün xüsusi ismə çevrilərək insan adını daşmasını da qeyd edir.

Nümunə: Xoca Panos Kələntəryan(ov), böyük erməni taciri, daha sonralar Xocayan soyadı ilə tanınmışdır. [3, s. 33-34] Əslində isə "Xoca" sözü türkmənşəli olub, "müəllim" deməkdir.

Dialektoloji lüğətdə göstərilir ki, bir sıra dialektlərdə - Kürdəmir və Oğuzda eyni mənada işlənir, digər bölgələrdə isə "zığ-zığ" kimi tanınan quşun adıdır. [8, s. 227]

11) Կալանթար - Kalantar

Kələntər. A.Axundova görə bu söz müəyyən dövrlərdə şəhər hakimi, valisi, vəzifəsi, inzibati işləri olan şəxs, vəzifə adı kimi işlənir. [4, s. 169]

H.Arutyunyan həmin sözün erməni dilində ad, soyad, tayfa adlarının yaranmasında bu gün də fəallığından yazır.

Nümunə: Kələntəroğlu - Kalantari, Kələntəryan(ov) - Kalantaryan, Kələntərlilər nəslə - Kalantarents tseği, Kələntərlilər məhəlləsi - Kalantarents tağı. [3, s. 34]

"Kələntər" sözü də etimologiyasına görə ayrı-ayrı bölgələrdə müxtəlif mənələrdə - Bakı, Bərdə dialektlərində - "kök", "sağlam" mənasında işlənmişdir. Məs: Ziveydə kələntər arvaddı. Cəlilabad dialektində isə "bilikli", "çox bilmiş", Qərbi Azərbaycanın Məgri, həmçinin Bakı dialektində isə "nəci", "alicənab" mənalarını ifadə etmişdir. [8, s. 247]

Nümunə: Məmməd müəllim çox kələntər adamdır.

12) Ֆարուխ - Farrux

Fərrux. Sözün kökü "farx" olmaqla, ayrı-ayrı dialektlərdə, əsasən də Məgri bölgəsində qadının başında tüklərin sağa və sola ayrıldığı yer, "tağ" mənasında işlənmişdir. Məs: Səkinənin farxı gör nə gözəl, qəşəngdi. [8, s. 168]

Apardığım müşahidələrə əsasən deyə bilərlər ki, çayın, qayanın, dağın, hətta ağacın düz, səliqəli ayrıldığı hissə olunmaqla "Fərrux qaya", "Fərrux dağ", "Fərrux çay" kimi məşhur toponimlər yaranmışdır. Qarabağda məşhur "Fərrux dağ" kimi tanınan tarixi məkan, oykonim mövcuddur. [8, s. 14]

Erməni tədqiqatçısı həmin sözün hansı dildən keçməsinə söyləmir və erməni dilçi alimi H.Acaryana istinad edərək, belə mənalandırır ki, "parrux" sözü xoşbəxt deməkdir. "Parrux şah" yəni "xoşbəxt şah".

Erməni əski əlifbasında "f" hərfi mövcud olmadığından onlar içərisində "f" səsi olan alınma sözlərdə "f" səsinə "p" kimi tələffüz etmişlər. Bu söz həm insan adı, həm də coğrafi termin kimi erməni dilində bu gün də işlənməkdədir. Amma "aşxarapar" adlanan yeni əlifbaya "f"səsinə ifadə edən "f" işarəsini əlavə ediblər. Bundan sonra həmin sözlər "p" yox "t" kimi tələffüz olunur. Məlumdur ki, qədim erməni əlifbası sayılan "qrapar" da üç hərf olmamışdır. Bunlar "f" -yev, "o" -o, "f" -f hərfəlidir. Bu hərfilər çox sonralar mövcud 36 hərfə əlavə olunaraq, 39 hərfə çatmışdır. Bu gün Qarabağda yerləşən yüksəkliklərdən olan "fərrux" yüksəkliyini olduğu kimi sərbəst şəkildə "Fərruxyan bardzrutun" (Fərrux yüksəkliyi) adlandıırırlar.

13) Գալա - Gala

Qala: A.Axundov "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" kitabında həmin sözü geniş formada belə izah edir: "...isimdir, 1. möhkəm tikililəri və müdafiə vasitələri olan istehkam, istinadgah; 2. Hündür, enli və möhkəm hasar; 3. Həbsxana, zindan; 4. Alınmaz məkan [4, s. 190]

Tarixən Şuşa qalası kimi tanınan Pənahəli xanın inşa etdirdiyi tikinti bir vaxtlar şəhər kimi "Qala" adlandırılırdı. Bəzi tanınmış şəxslər "Qalalı" təxəllüsünü qəbul edirdilər, həmin şəhərdə yaşayan adamlar özlərini "qalalı" kimi qələmə verirdilər.

Tanınmış müğənni Rəşid Behbudov Qalalı olmağı ilə fəxr edir, "Qalalıyam-qalalı" söyləyirdi. Şəhərə rəsmi qaydada Şuşa adı verildəndən sonra isə Şuşalı, Şuşinski soyadları yaranı. Məs: Xan Şuşinski, Firudin Şuşalı və s.

Qarabağda, xüsusən də Şuşada (Qalada) yaşayan ermənilər də həmin adları, ən çox da "Qala" sözünü ad, soyad və tayfa adı kimi işlətməyə başlayıblar.

Erməni alim H.Arutyunyan Şuşadakı erməni qəbristanlığındakı qəbirüstü daşlarda belə halla rastlaşdığını açıq-aşkar etiraf edir. "Qala" sözünü özünəməxsus formada açıqlayır. Onun təbircinə "qala" açıq havada ağacdan düzəldilmiş heyvanları saxlamaq üçün qapalı bir yer, yaxud qala hasarı kimi təsvir olunur. [3, s. 34]

Bu izah da kökündən yanlışdır. Qala hasarına ermənilər "barisp" deyirlər. Erməni tədqiqatçısı qəbirüstü daşlarda təsadüf etdiyi eyni ifadədən yaranan erməni soyadlı insanlardan nümunələr təqdim edir.

Nümunə: Գալատի (qalalı) Գալատի Sarkis (qalalı Sarkis)

Harutyunyana görə "Galaetsi" - qalalı sözü sonralar ixtisar formasında "ğlets-i" - qalalı kimi işlənmişdir. "ğ" dan sonrakı "a" səsi düşmüşdür, "etsi" şəkilçisi "la" hissəsinə əlavə olunmuşdur.

Nümunə: Xaçaqir - xaç daşında (qəbir daşı) olan yazı

(Ardı gələn sayımızda)

Şəhid Murad Musayevin adını daşıyan komandanın növbəti oyunu keçirilib

Bakıda Həvəskar Futbol Liqasının (HFL) çempionatı çərçivəsində şəhid Murad Musayevin adını daşıyan komandanın növbəti oyunu keçirilib.

Qeyd edək ki, Murad Musayev komandasının rəhbəri Çivə kənd icmasının nümayəndəsi Samir Xəlilovdur. Komanda Vətən uğrunda canından keçmiş qəhrəman şəhid Murad Musayevin əziz xatirəsini yaşatmaq məqsədilə onun adını daşıyır.

Əslən Qərbi Azərbaycanın Də-

rələyəz mahalının Çivə kəndindən olan Murad Musayev Azərbaycan Ordusunun əsgəri kimi 2020-ci il sentyabrın 27-də başlanan Vətən müharibəsində iştirak edib. O, Cəbrayıl və Füzuli istiqamətlərində gedən döyüşlərdə böyük igidlik göstərərək və 28 sentyabr 2020-ci ildə Füzuli istiqamətində döyüş tapşırığını yerinə yetirərək qəhrəmancasına şəhid olub. Şəhidimizin atası Polad Musayev isə Vətən müharibəsi qazisidir.

Oyun öncəsi Çivə kənd icmasının rəhbəri, Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin Beynəlxalq

əlaqələr üzrə prorektorluğunun nəzdində fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin baş mütəxəssisi Möhübbət

Məmmədov futbolçularla görüşərək onlarla səmimi söhbət aparıb. O, iştirakçılara uğurlar arzulayıb, yarışın dostluq, birlik və həmrəylik

ruhunda keçəcəyinə əminliyini ifadə edərək xeyir-duası ilə futbolçuları meydana yola salıb. Görüşdə Çivə kənd icmasının nümayəndəsi Samir Xəlilov və Çivə kənd icmasının gənclərinin nümayəndəsi Səməd Məmmədli də iştirak ediblər.

Belə təşəbbüslər şəhidlərimizin əziz xatirəsinin yaşadılmasına, onların qəhrəmanlıq irsinin gənc nəsə çatdırılmasına, eyni zamanda gənclərin vətənpərvərlik ruhunda formalaşmasına və milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığının daha da möhkəmlənməsinə mühüm töhfə verir.

29 iyul 1988-ci il. Dərələyəz mahalının Qalaser kəndində toy mağarı qurulur. Kəndin sayılan ailələrindən olan Ələkbərovlarda böyük şənlikdir. Evin kiçik oğlu Şakir Qurban oğlu Ələkbərov Bağirovlar ailəsinin kiçik qızı Nərgiz Bağirova ilə ailə qurur. Toy üç gün davam edir.

O günlərdə heç kimin ağına gəlmir ki, bu mağarın qurulması ilə Dərələyəz mahalının bir ənənəsi də sanki son dəfə yaşanır. Heç kim bilmir ki, bir neçə ay sonra bu kəndin adamları ata-baba yurdlarını tərk etməyə məcbur olacaq, toyda səslənən zurna-ğağara isə həmin torpaqlarda uzun illər bir daha eşidilməyəcək. Bu səbəbdən Qalaser kəndindəki həmin toy illər sonra sadəcə bir ailənin xoşbəxtlik günü kimi deyil, Dərələyəzin sonuncu toyu kimi xatırlanacaq.

Hər xalqın tarixi yalnız müharibələrdən, siyasi hadisələrdən və dövlətlərin taleyindən ibarət deyil. Tarix həm də insanların necə yaşadığını, necə sevindiyini, necə yaş saxladığını, hansı sənətlərlə məşğul olduğunu, hansı adətləri qoruduğunu göstərir.

Toylar isə xalqın yaddaşının ən canlı səhifələrindəndir.

Azərbaycan xalqının əsrlər boyu formalaşmış ailə-məişət ənənələri, xalq sənəti, musiqisi, mətbəxi və el şənlikləri bu yaddaşın ayrılmaz hissəsidir. Dərələyəz mahalında da toy yalnız iki gəncin ailə qurması deyildi. Toy bütün kəndin iştirak etdiyi böyük bir el hadisəsi idi. Burada qohum-qonşu, qız-gəlin, ağsaqqal-ağbırçək hər kəsin öz işi, öz məsuliyyəti vardı.

Şakir və Nərgizin toyu da belə olmuşdu.

Amma həmin toyun başlanğıcı 29 iyuldan xeyli əvvəl qoyulmuşdu.

12 fevral 1988-ci ildə Ələkbərovlar ailəsinin ağsaqqalı Qurban Ələkbərov, böyük oğlu Aydın Ələkbərov və kənd fermasının müdiri Mahmud Qurbanov elçi düşərək Bağirovlar ailəsinin qapısını döyürlər.

İstək xoşməramlı idi: Ələkbərovlar ailəsinin kiçik oğlu Şakirlə Bağirovlar ailəsinin kiçik qızı Nərgizin ailə qurması. Qapı xeyir-dua ilə açılır. Aradan bir ay keçməmiş, 8 martda, adətində uyğun olaraq nişan mərasimi keçirilir. Beynəlxalq Qadınlar Gününə təsadüf edən həmin gün iki gəncin gələcək ailəsinin təməli qoyulur.

Dərələyəzin sonuncu toyu

29 iyul 1988-ci il — Qalaser kəndində üç gün davam edən toy sonralar bir mahalın son toyuna çevriləcəkdə

O dövrün kənd adətinə görə oğlan evi qız evinə xırdabuynuzlu heyvan, bir kisə un və ailənin imkanına uyğun nəmər – başlıq pulu verir.

Bundan sonra toy hazırlıqları başlayır.

Dərələyəz kəndlərində toy bir-iki günün işi deyildi. Əsl toy hazırlığı aylar əvvəl başlanırdı.

Gəlin köçəcək qızın cehizinin mühüm hissəsi ata evində hazırlanırdı. Bu cehizin içərisində isə xalça xüsusi yer tuturdu.

Kəndin qız-gəlinləri təzə gəlinə kömək edirdilər. Dörd-beş nəfərin birgə əməyi ilə bir xalça təxminən 30-40 günə toxunardı.

O illərdə Dərələyəz evlərinin əksəriyyətində "hana" vardı. Hana arxasında xalça, palaz toxunardı. Bu, sadəcə sənət deyildi. Bu, nəsildən-nəslə ötürülən həyat tərzidi.

Qoyunun yunundan alınan lif əvvəlcə yun darağında daranan, sonra cəhrədə öyirilərək ipə çevrilirdi. İplər topa halında yığılır, yuyulur, kələf halına salınırdı. Ardınca təbii boyalar hazırlanırdı.

Palıd qabığı, qoz qabığı və digər təbii vasitələrdən alınan boyalarla ipliklər rənglənir, qurudulur və hana arxasında yeni bir naxışa, yeni bir rəngə çevrilirdi.

Palazlar isə keçi qəziləndən toxunurdu.

Beləcə, gəlinin cehizində təkə

Fərhad Ələkbərov, Qalaser kənd icma sədri

bir ailənin zəhməti deyil, Dərələyəz qadınının sənəti, səbri və zövqü yaşıyrdı.

Toy yaxınlaşdıqca bütün kənd hərəkətə gəlirdi. Kimisi mağarın qurulmasına kömək edir, kimisi çörək və lavaş bişirir, kimisi yemək hazırlayır, kimisi musiqiçilərin qarşılınması ilə məşğul olurdu. Bir ailənin sevinci elin sevincinə çevrilirdi. Şakir və Nərgizin toyunda yeməklərin hazırlanmasına kəndin aspazları İbrahim Ələkbərov və Afəyət Rüstəmovla xüsusi nəzarət edirdilər. Toy süfrəsinin əsas nemətləri arasında kələm dolması, mal ətinədən xaşlama və qoyun ətinədən kabab vardı. Çörək və lavaşın hazırlanması da kənd qadınlarının üzərinə düşmüşdü. Dörd-beş gəlin üç gün ərzində beş kisə undan toy üçün çörək və lavaş bişirmişdi. Bu, sadəcə mətbəx işi deyildi.

bu səs bir mahalın yaddaşında sonuncu toy sədası kimi qalacaq.

Qalaser kəndində toy üç gün davam edirdi və hər günün öz qaydası vardı.

Birinci gün toy mağarı qurulur, məclis saat 4-5 radələrində başlayır və axşam saat 11-ə qədər davam edirdi.

İkinci gün toy səhər saat 10-da başlayır, axşam saat 11-ə qədər davam edirdi. Üçüncü gün isə məclis səhər saat 10-dan axşam saat 5-ə qədər davam edirdi. Saat 5-də isə toyun ən həyəcanlı anı çatırdı. Gəlin ata evindən musiqi sədaları altında çıxarılır, oğlan evinə gətirilir. Üç gün ərzində Qalaser kəndində qədim Dərələyəz toyunun bütün rəngləri bir araya gəlmişdi: zurna, nağara, rəqs, xeyir-dua, çörək, lavaş, kabab, dolma, xalça, cehiz və ən əsası – el-obanın birliyi. O günlərdə heç kim düşünmürdü ki, bu, son toy olacaq.

Çox keçmədi. Ata-baba yurdlarında yaşayan azərbaycanlılara qarşı təzyiqlər, hədə-qorxular və məcburi köçürmələr geniş vüsət aldı. Toydan sonra kəndə ermənilər hücum etdi və nəticədə, Qalaser kəndinin sakinləri doğma yurdlarını tərk etməyə məcbur oldular. Bir vaxtlar toy mağarının qurulduğu, zurna səsinin yayıldığı, kənd qadınlarının çörək bişirdiyi, hana arxasında xalça toxuduğu o həyat geridə qaldı.

Beləcə, 29 iyul 1988-ci ildə Qalaser kəndində keçirilən Şakir və Nərgizin toyu Dərələyəz mahalının sonuncu toyu kimi yaddaşlara həkk olundu. Bəzən tarix bir hadisəni böyük abidələrlə deyil, bir ailənin xatirəsi ilə qoruyur.

Bu toy da elə bir xatirədir. Elçilik üçün döyülən qapı, nişanda verilən xeyir-dua, cehiz üçün toxunan xalça, hana arxasında keçirilən uzun günlər, kənd qadınlarının bişirdiyi çörək, müxtəlif kəndlərdən gələn musiqiçilərin səsi, üç gün davam edən toy... bütün bunlar sonradan doğma yurdda yaşanacaq həyatın deyil, orada yaşamış həyatın xatirəsinə çevrildi.

İllər keçib. Şakir və Nərgizin ailəsi bu gün Bakıda yaşayır. Şakir Ələkbərov iyirmi ilə yaxındır neftçi kimi fəaliyyət göstərir. Ailənin üç övladı, altı nəvəsi var. Amma illər nə qədər keçsə də, bir arzu dəyişməyib: Ata-baba yurduna qayıtmaq arzusu.

Bakıda dünyaya gələn övladların, nəvələrin yaddaşına da Qalaser kəndi bir ailə xatirəsi kimi həkk olunub. O xatirələrin içərisində isə ən parlaq səhifələrdən biri həmin toyun xatirəsidir.

Çünki o toy yalnız Şakir və Nərgizin ailə qurduğu gün deyildi. O toy bir kəndin həyatının şəklidir, bir mahalın adət-ənənələrinin canlı salnaməsidir.

Qadınların zəhməti, kişilərin birliyi, musiqiçilərin sənəti, xalçaçıların barmaqları, kənd mətbəxinin dadı, ağsaqqalların xeyir-duası, gənclərin sevinci – hamısı həmin üç günün içində birləşmişdi.

Bu gün Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində həmin adətlərin bir çoxu yaşamaqdadır. Toy mağarları qurulur, zurna-nağara səslənir, xalçalar toxunur, el şənlikləri keçirilir. Amma Dərələyəzdə bu ənənələrin bir hissəsi artıq doğma coğrafiyada deyil, insanlarnın yaddaşında yaşayır. Ona görə də 29 iyul 1988-ci ildə Qalaser kəndində qurulan toy mağarının mənası illər keçdikcə daha da böyüyür. Bu mağar bir ailənin xoşbəxtliyinə, sonra isə bir mahalın ayrılığına şahidlik etdi. Şakir və Nərgizin üç günlük toyunda səslənən zurna-nağara sədaları bəlkə də həmin günlərdə adi bir toy musiqisi idi. Amma tarix onları başqa cür yazdı. Çünki bəzi toylar bir ailənin başlanğıcı olur. Bəziləri isə bir yurdun yaddaşında sonuncu toy kimi qalır.

Qalaser kəndində 29 iyul 1988-ci ildə qurulan toy mağarı da belə oldu.

Dərələyəzin sonuncu toyu...

Və o toy bu gün də xatırlanır.

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektorluğunun nəzdində fəaliyyət göstərən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzində görüş keçirilib.

Görüşdə filologiya elmləri doktoru, ADPU-nun Elmi-təşkilatı şöbəsinin müdiri, professor İbrahim Bayramov, Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin Vətən müharibəsi Fondunun müdiri, tarixçi Şəfa Mövsümov, mərkəzin baş mütəxəssisi Möhübbət Məmmədov, MEH Ədəbi Dərnəyinin rəhbəri Firuz Yusibov və Lənkəran Dövlət Universitetinin magistr tələbəsi Şahin Məmmədli iştirak ediblər.

Qeyd edilib ki, tarixçi Şəfa Mövsümovla Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi arasında uzun müddətdir səmərəli əməkdaşlıq mövcuddur və bu istiqamətdə birgə elmi-tədqiqat işləri davam etdirilir.

Görüş zamanı Şəfa Mövsümov

Şəfa Mövsümov Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin qonağı olub

bildirib ki, babası Əhmədov Əli (1923–2001) Ağcabədi rayonunda anadan olub. O, 1936–1939-cu illərdə Stalin adına Ağdam Pedaqoji Məktəbində müəllimlik ixtisası üzrə təhsil aldıqdan sonra Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər və Kəvər rayonlarında pedaqoji fəaliyyət göstərmiş. Həmin dövrdə bölgədə yaşayan azərbaycanlıların həyatı, məişəti, folkloru və etnoqrafiyasına dair zəngin materiallar toplayıb. Toplanan materialların bir hissəsi əvvəlcə yerli qəzetlərdə, sonradan isə Ağcabədi rayonunun “Sürət” (indiki “Aran”) qəzetində dərc edilib.

Şəfa Mövsümov vurğulayıb ki, həmin araşdırmalar bu gün də aktuallığını qoruyur və onların yenidən Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar

Mərkəzinə təqdim olunması elmi baxımdan mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Görüş zamanı iştirakçılar Qərbi Azərbaycanın tarixi, mədəni irsi və etnoqrafiyası ilə bağlı araşdırmaların sistemli şəkildə davam etdirilməsinin vacibliyini qeyd edib, bu istiqamətdə yeni elmi əməkdaşlıq imkanları ətrafında fikir mübadiləsi aparıblar. Qərbi Azərbaycan mövzusunda həyata keçirilən elmi-tədqiqat və maarifləndirmə fəaliyyətlərində, aparılan müzakirələrdə gənclər də fəal iştirak edir, tarixi irsin öyrənilməsi, araşdırılması və gələcək nəsillərə çatdırılması istiqamətində müxtəlif təşəbbüslərlə çıxış edirlər.

Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin Mətbuat Xidməti.

Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin muzeyinə dəyərli eksponatlar hədiyyə olundu

Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzinin muzey fonduna yeni tarixi eksponatlarla zənginləşib.

Əslən Dərələyəz mahalının Çivə kəndindən olan Abışova Rəhilə Həsən qızı tərəfindən mərkəzə Dərələyəz mahalının Çivə kənd məscidinin axundu, Axund Ağaya məxsus sandıq, həmçinin onun həyat yoldaşı, əslən Göyçə mahalının Ağkilsə kəndindən 1890-cı il təvəllüdlü Xatın Axundovanın və Axund İsmayıl

lın 1893-cü il təvəllüdlü həyat yoldaşı Zinhar Axundovanın toxuduğu xurcunlar hədiyyə edilib.

Hədiyyə olunan eksponatlar arasında xüsusi diqqət çəkən sandıq Axund Ağanın şəxsi əşyası olub. Məlumat görə, o, dini təhsil almaq məqsədilə İraqın Şam və Nəcəf şəhərlərinə səfər etdiyi dövrdə bu sandığı da özü ilə aparıb və təhsil illərində şəxsi əşyalarını həmin sandıqda saxlayıb. Bu fakt sandığın yalnız məişət əşyası deyil, həm də sahibinin həyat yolu və elmi fəaliyyəti ilə bağlı tarixi dəyər daşıyan bir yadigar olduğunu göstərir. Sandığı daha da dəyərli edən onun ustasının həyat hekayəsidir. Çox cavan yaşında vəfat etməsi və qabiliyyətli, sənətkarlığın müxtəlif sahələri ilə məşğul olan Əli Məhəmməd oğlunun sandıqçılıqda düzəltdiyi yeganə sandıq olaraq ailəsi tərəfindən illərlə qorunub.

Xatın Axundova və Zinhar Axundovanın toxuduğu xurcunlar

isə Qərbi Azərbaycanın zəngin toxuculuq ənənələrini, qadınların sənətkarlıq bacarığını və milli-mədəni irsimizi əks etdirən qiymətli nümunələrdir.

Muzeyə təqdim olunan bu eksponatlar Qərbi Azərbaycan irsinin qorunması, gələcək nəsillərə çatdırılması və tarixi yaddaşın yaşadılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Belə dəyərli ailə yadigarlarının muzey fonduna qazandırılması xalqımızın maddi-mədəni irsinin sistemli şəkildə toplanmasına və tədqiqinə mühüm töhfə verir.

Qərbi Azərbaycan Araşdırmalar Mərkəzi muzey fondunun zənginləşdirilməsinə göstərdiyi bu dəyərli töhfəyə görə Abışova Rəhilə Həsən qızına dərin təşəkkürünü bildirir. Mərkəz belə qiymətli ailə yadigarlarının qorunaraq gələcək nəsillərə çatdırılmasına xidmət edən hər bir təşəbbüsü yüksək qiymətləndirir və bu istiqamətdə göstərilən dəstəyi təqdir edir.

İrəvanın tarixi məhəllələrindən biri olan Təpəbaşı öz adını burada yerləşən məscidə də verib. Məscid haqqında mənbələrdə onun ən azı XIX əsrin 40-cı illərində mövcud olduğu bildirilir. Bəzi tədqiqatçılarda isə tikilmə tarixinin daha qədim — XVII-XVIII əsrlərə aid ola biləcəyi qeyd olunur.

İrəvanın itirilmiş məscidlərindən biri Təpəbaşı məscidi

Məscid eyniadlı Təpəbaşı yaşayış massivində yerləşirdi. Onun divarlarının qalınlığı təxminən 1,5 metr idi. Memarlığında kərpicdən istifadə olunmuş, günbəzinin üzərində rombvari naxışlı şirli bəzək elementləri vardı.

Mənbələrdə məscidin Abbasqulu xan İrəvanski tərəfindən tikdirilmiş ola biləcəyi də qeyd olunur. Onun yaşayış evi də məscidin yaxınlığında yerləşirdi. Məscidin minarəsi 1960-cı illərdə uçurulub. Sonrakı dövrdə məscidin həyətidə və ətrafında müxtəlif tikililər meydana gəlib. Bu gün isə məscid əvvəlki vəziyyətində qorunmayıb.

Təpəbaşı məscidi İrəvanın tarixi müsəlman memarlığından günümüzə gəlib çatan, lakin ciddi şəkildə zədələnmiş abidələrdən biri kimi qeyd olunur. İrəvanın tarixi ilə bağlı mənbələrdə şəhərdə vaxtilə 15-ə yaxın məscidin adı çəkilir və Təpəbaşı məscidi də onların arasında göstərilir.

Təsisçi və Baş redaktor
Mahirə Hüseynova
Redaktor
Leyla Calalova

Məsul katib
Möhübbət Məmmədov
Korrektor
Aynurə Babayeva
Dizayn
Dönməz Abbasov

Redaksiya heyəti:
İbrahim Bayramov
Könül Həsənova
Səməd Vəkilov
Fərrux Rüstəmov
Cəlal Allahverdiyev

Azərbaycan Respublikası
Medianın İnkişaf Agentliyi
Media Reyestri Şəhadətnaməsi
Qeydiyyat:
№: CA61EF8114733BA
Ünvanımız: Bakı şəhəri,
Ü.Hacıbəyov küçəsi 68

Qəzet redaksiyanın kompüter mərkəzində yığılıb, səhifələnmiş və “Azərbaycan Nəşriyyatı” MMC-nin mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
Tiraj: 200 Sifariş: 2274